

Paweł Korpala

Kompetencje tłumacza ustnego

Streszczenie

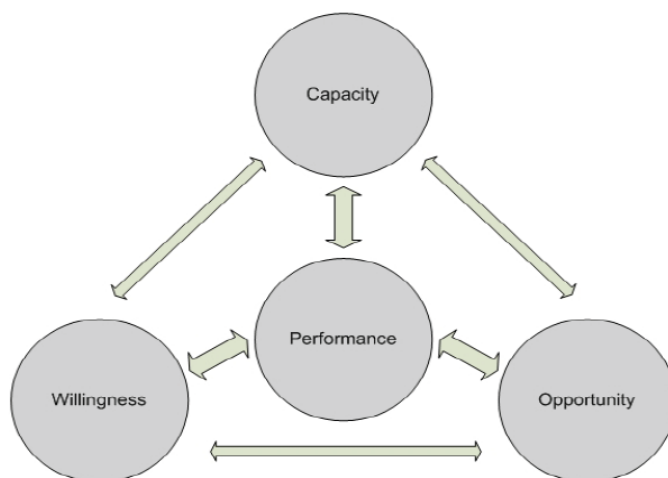
Zawód tłumacza ustnego powszechnie uznawany jest za stresujący, a tłumaczenie symultaniczne – za jeden z najbardziej złożonych procesów językowych (Christoffels i de Groot 2005). Nie ulega wątpliwości, że język jest narzędziem pracy tłumacza i kompetencje językowe stanowią podstawowe kryterium kwalifikujące daną osobę do wykonywania tego zawodu. Wydaje się jednak, że na sukces zawodowy tłumacza mogą mieć wpływ również inne czynniki. Oprócz doskonałej znajomości co najmniej dwóch języków (języka ojczystego i języka obcego) oraz wypracowanego warsztatu tłumaczeniowego, tłumacze mogą cechować pewne właściwości psychiczne, interpersonalne oraz zdolności poznawcze, ułatwiające wykonywanie tego zawodu. W związku z tym, że tłumacz jest wykonawcą zleconej usługi, nie bez znaczenia mogą być również jego kompetencje biznesowe (np. prowadzenie negocjacji) i asertywność. Celem niniejszego rozdziału jest omówienie następujących grup kompetencji tłumacza ustnego: językowych, poznawczych, psychologicznych, społeczno-kulturowych oraz biznesowych.

Wstęp

Co sprawia, że dana osoba jest dobrym tłumaczem ustnym? Czy tłumacz rodzi się z pewną predyspozycją do wykonywania tego zawodu, czy też może jego zdolności są wynikiem intensywnego treningu? Jeżeli założymy, że pewne umiejętności tłumacza możemy doskonalić, to na rozwój jakich kompetencji należałoby zwrócić szczególną uwagę? Pytania te były wielokrotnie stawiane nie tylko w literaturze przedmiotu, ale również podczas rozmów tłumaczy-praktyków oraz w trakcie dyskusji prowadzonych przez grupy zajmujące się doskonaleniem zawodowym tłumaczy. W tym rozdziale zwrócę uwagę na kompetencje, które mogą w znaczący sposób wpływać na pracę tłumacza ustnego. Omówię

następujące grupy kompetencji tłumacza ustnego: językowe, poznawcze, psychologiczne, społeczno-kulturowe oraz biznesowe.

Istnieje wiele czynników, które mogą potencjalnie wpływać na wydajność naszej pracy. Przejrzystą tego ilustracją stanowi model Blumberga i Pringle'a (1982). Model ten został omówiony przez Moser-Mercer (2008) w odniesieniu do pracy tłumacza ustnego:

Ryc. 1. Czynniki wpływające na wydajność pracy tłumacza i współzależności między nimi (Moser-Mercer 2008: 3, za: Blumberg i Pringle 1982: 565).

Zgodnie z zamieszczonym powyżej modelem, istnieją trzy grupy czynników wpływających na wydajność pracy: zdolności poznawcze (*capacity*), chęć i gotowość (*willingness*) oraz czynniki zewnętrzne, które mogą mieć wpływ na możliwość wykonania pracy (*opportunity*). Pierwsza grupa czynników obejmuje m.in. nabyte umiejętności, zasoby poznawcze oraz inteligencję (Moser-Mercer 2008: 4). Druga z kolei odnosi się do pewnych psychologicznych uwarunkowań, motywacji oraz podejścia do wykonywanej pracy (Moser-Mercer 2008: 4). Po trzecie, zgodnie z omawianym modelem, na pracę tłumacza (i nie tylko tłumacza) mogą oddziaływać również czynniki zewnętrzne i warunki pracy. Dla przykładu, trudno sobie wyobrazić wykonanie wysokiej jakości usługi tłumaczeniowej w sytuacji, w której z powodu problemów technicznych, tłumacz nie słyszy, co mówi prelegent.

Innym modelem wskazującym na podstawowe kompetencje tłumacza jest model Chabasse (Chabasse 2009; Chabasse i Kader 2014). Mimo że

autorka określa swoją koncepcję jako model predyspozycji w tłumaczeniu symultanicznym, to jednak wydaje się, że większość wymienionych kompetencji odnosi się również do innych form tłumaczenia ustnego. Chabasse i Kader (2014) dokonały podziału na czynniki kognitywne i niekognitywne. Do pierwszej grupy zaliczyły:

- kompetencje – znajomość języka ojczystego i języka obcego, wrażliwość interkulturową i wiedzę ogólną,
- umiejętności – płynność wypowiedzi, rozumienie werbalne, wnioskowanie, pamięć oraz szybkość przetwarzania (Chabasse i Kader 2014: 21).

Czynniki niekognitywne w modelu Chabasse (Chabasse 2009; Chabasse i Kader 2014) obejmują z kolei następujące grupy kompetencji:

- motywację – determinację, wytrwałość,
- samokontrolę – koncentrację, radzenie sobie ze stresem,
- cechy osobowości – elastyczność, łatwość porozumiewania się, pewność siebie, umiejętność pracy w zespole (Chabasse i Kader 2014: 21).

W obu tych propozycjach (Moser-Mercer 2008; Chabasse 2009) widzimy bardzo szerokie ujęcie kompetencji tłumacza ustnego. Znajomość języka obcego, słusznie uznawana za warunek wstępny do wykonywania tego zawodu, jest tu tylko kroplą w morzu kompetencji tłumacza. W dalszej części rozdziału przedstawię własną klasyfikację kompetencji tłumacza ustnego. Omawiając poszczególne grupy umiejętności, odnosić się będę zarówno do literatury przedmiotu, jak i obserwacji własnych.

1. Kompetencje tłumacza

1.1. Kompetencje językowe

Nie ulega wątpliwości, że język jest narzędziem pracy tłumacza i dlatego doskonała znajomość co najmniej jednego języka obcego jest podstawowym kryterium kwalifikującym daną osobę do podjęcia studiów tłumaczeniowych. Florczak, pisząc o kompetencji dwujęzycznej, dość jednoznacz-

nie stwierdza, że „bez niej nie da się w ogóle tłumaczyć” (2013: 50), z czym trudno byłoby się nie zgodzić. Rekrutując kandydatów na specjalizacje tłumaczeniowe, upewniamy się, że ich znajomość języka obcego jest na tyle dobra, aby mogli uczyć się strategii tłumaczeniowych i aby zajęcia z tłumaczenia ustnego nie sprowadzały się do doskonalenia językowego. Oczywiście, w toku zajęć tłumaczeniowych studenci uczą się terminologii z dziedzin, których dotyczą poszczególne zadania tłumaczeniowe. Nie zmienia to jednak faktu, że biegłe porozumiewanie się w języku obcym jest warunkiem koniecznym do podjęcia studiów tłumaczeniowych.

Nie należy przy tym zapominać, że od tłumacza ustnego oczekuje się również doskonałego posługiwania się językiem ojczystym. Dobrą tego ilustracją jest klasyfikacja języków roboczych tłumacza, opracowana przez Dyрекcję Generalną ds. Tłumaczeń Ustnych (SCIC):

- język A: język ojczysty tłumacza;
- język B: „język niebędący językiem ojczystym, który jednak tłumacz zna znakomicie i na który może tłumaczyć z jednego lub większej liczby swoich pozostałych języków”;
- języki C: „języki, które tłumacz w pełni rozumie i z których tłumaczy na język A lub B” (SCIC, <<http://ec.europa.eu/dgs/scic>>).

Pracując dla instytucji unijnych, większość tłumaczy przekłada przede wszystkim z języków B/C (języków obcych) na język A (język ojczysty). Tłumaczona treść, która trafia do słuchawek odbiorców tłumaczenia, jest więc treścią w języku ojczystym tłumacza. Dlatego też instytucje unijne przywiązują ogromną wagę do jakości języka A potencjalnego tłumacza. Język A powinien być pozbawiony interferencji z języka obcego, poprawny pod względem stylistyki, składni, idiomatyki itp. Tłumacz powinien mieć również doskonałą wymowę i dykcję, także w języku ojczystym. Przykłady te pokazują, że kształcąc przyszłych tłumaczy, warto podkreślać, że częścią doskonalenia zawodowego jest praca nad językiem A.

Warto również zwrócić uwagę na pewne kompetencje pozajęzykowe, które wiążą się z tym, jak tłumacz buduje swoją wypowiedź w języku docelowym i jak brzmi dla odbiorców tłumaczenia. Tryuk (2007: 112-114) i Florczak (2013: 51) piszą, że tłumacz powinien mieć pewną łatwość zwięzłego formułowania myśli. Wydaje się to szczególnie istotne w przypadku tłumaczenia symultanicznego, w którym tłumacz musi dostosować się do tempa mówienia delegata. Florczak zwraca również uwagę na to,

że tłumacz powinien charakteryzować się tzw. fonogenicznym głosem, a więc przyjaznym dla ucha odbiorcy (2013: 51). Rzeczywiście, słuchanie tłumaczenia wiernego, kompletnego, w którym treści wyrażone zostały w odpowiedni sposób, a które jednak przekazane zostało głosem wyjątkowo irytującym, może być nieprzyjemnym doświadczeniem.

1.2. Kompetencje poznawcze (kognitywne)

Tłumaczenie ustne, a w szczególności tłumaczenie symultaniczne, jest powszechnie uznawane za jeden z najbardziej złożonych procesów językowych (Christoffels i de Groot 2005). Tłumacze symultaniczni prowadzący zajęcia lub szkolenia z wstępu do tłumaczenia konferencyjnego często są pytani, jak udaje im się jednocześnie mówić i słuchać. Rzeczywiście, jednoczesność odbioru informacji w języku źródłowym (słuchanie) oraz produkcji treści tłumaczenia w języku docelowym (mówienie) wydaje się być jedną z kluczowych cech tłumaczenia symultanicznego, która interesuje nie tylko badaczy procesu tłumaczenia, ale również odbiorców tłumaczenia. W tej części rozdziału zwrócę uwagę na pewne umiejętności poznawcze (kognitywne), które uznawane są za istotne w tłumaczeniu ustnym i które w związku z tym staramy się wykształcić u studentów w toku zajęć z tłumaczenia ustnego.

Ciekawą ilustracją procesów umysłowych, które zachodzą podczas tłumaczenia symultanicznego jest model wysiłków Gile'a (1995), według którego na ten rodzaj tłumaczenia składają się cztery procesy: słuchanie i analiza (L), pamięć krótkotrwała (M), produkcja (P) oraz koordynacja (C). Tłumacząc symultanicznie, tłumacz nie tylko słucha treści w języku źródłowym, ale również analizuje tę treść, aby móc poprawnie zrozumieć znaczenie myśli formułowanych przez prelegenta (L). Analizowane treści tłumacz przechowuje w pamięci krótkotrwałej (M), po czym wypowiada treść swojego tłumaczenia w języku docelowym (P). Według Gile'a (1995), część zasobów poznawczych tłumacz zużywa również na koordynację (C) trzech wyżej wymienionych procesów. Według modelu wysiłków, na każde z tych czterech zadań tłumacz przeznaczają pewną ilość zasobów. Jeżeli tłumacz dysponuje zasobami, które przekraczają wysiłek poznawczy niezbędny do wykonania danego tłumaczenia, to jego tłumaczenie będzie poprawne. Może się jednak zdarzyć, że zadanie tłumaczeniowe będzie na tyle skomplikowane, że będzie przekraczało zasoby poznawcze (tzw. energię umysłową, Gile 1995) tłumacza, co znajdzie swoje

odzwierciedlenie w słabej jakości tłumaczenia. Na przykład, tłumacząc prelegenta o bardzo silnym obcym akcencie, tłumacz może tak wiele energii poświęcić na słuchanie, że będzie popełniał błędy językowe.

Model wysiłków Gile'a (1995) pokazuje między innymi, że pamięć pełni ważną funkcję w procesie tłumaczenia symultanicznego. Typem tłumaczenia, w którym pamięć odgrywa równie ważną (a może nawet ważniejszą) rolę jest tłumaczenie konsekwentne. Według modelu wysiłków Gile'a, tłumaczenie konsekwentne odbywa się w dwóch następujących po sobie etapach. Pierwszy z nich składa się z następujących wysiłków: analiza i słuchanie, pamięć krótkotrwała, sporządzanie notatek i koordynacja. Tłumacz wykonuje te zadania w momencie, w którym wypowiada się prelegent. Podczas drugiej fazy tłumaczenia konsekwentnego, tj. po tym, jak prelegent zakończył swoją wypowiedź, tłumacz wykonuje następujące czynności: korzysta z zasobów pamięci długotrwałej i buduje wypowiedź w języku docelowym w oparciu o sporządzone wcześniej notatki (Gile 1995: 179). Notatki muszą być sporządzone w sposób umożliwiający tłumaczowi odtworzenie nawet kilkuminutowej wypowiedzi. Jako że tłumacz nie jest w stanie zapisać każdego słowa wypowiedzianego przez prelegenta, notuje jedynie idee kluczowe, w formie skrótowej, stosuje symbole itp. Warto tu podkreślić, że mimo iż podręczniki do notacji w tłumaczeniu konsekwentnym (np. Rozan 2002; Gillies 2005; Matyssek 2006) mogą sugerować pewne rozwiązania, to jednak sposób, w jaki dany tłumacz notuje, jest kwestią indywidualną – jeden tłumacz może notować o wiele więcej treści niż inny, zarówno w języku źródłowym, jak i docelowym, oraz używać większej liczby symboli. Ucząc tłumaczenia konsekwentnego, warto pokazywać studentom różne możliwości, z których oni wybiorą takie, które wydają im się najlepsze. Dany sposób notowania powinien odpowiadać (przyszłemu) tłumaczowi i tym samym pomagać skutecznie wykonać zadanie tłumaczeniowe. Niezależnie od sposobu notowania, warto zwracać uwagę studentom, że notatki mają tylko wspomagać pamięć, która odgrywa kluczową rolę w tłumaczeniu konsekwentnym. Warto też do treningu przyszłych tłumaczy wprowadzać ćwiczenia usprawniające pamięć oraz pokazywać studentom, jak skutecznie stosować techniki pamięciowe (tzw. mnemotechniki), np. wizualizację¹.

Oprócz pamięci i innych wysiłków poznawczych, o których pisze Gile (1995), Chabasse (2009) zwraca uwagę na zasób wiedzy ogólnej jako

---

¹ Więcej na temat pamięci w tłumaczeniu ustnym w rozdziale Katarzyny Stachowiak.

kompetencję kognitywną tłumacza. Studentów tłumaczenia konferencyjnego zachęca się, żeby interesowali się bieżącymi problemami i kwestiami społecznymi. Wiedza ogólna kandydatów na studia tłumaczeniowe jest często sprawdzana na egzaminach wstępnych. Tłumacze ustni nierzadko tłumaczą treści, w których znajdują się liczne odniesienia do bieżących wydarzeń. Szeroki zasób wiedzy ogólnej i orientacja w bieżących sprawach są wręcz konieczne do tego, aby móc zrozumieć i poprawnie przetłumaczyć treści związane z problemami obecnymi w dyskursie publicznym. Chabasse (2009) wymienia też szybkość przetwarzania i płynność mówienia jako kompetencje kognitywne przydatne w tłumaczeniu simultanicznym. Tłumacz pracujący w kabinie musi dostosować się do tempa wypowiedzi prelegenta i dlatego umiejętność szybkiego przetwarzania informacji i płynność mówienia odgrywają tu niezwykle ważną rolę.

1.3. Kompetencje psychologiczne

W ostatnich latach coraz więcej uwagi poświęca się zagadnieniu profilu psychologicznego tłumacza ustnego. Zawód tłumacza ustnego powszechnie uważany jest za jeden z najbardziej stresujących, co od razu rodzi pytanie o pewne osobowościowe predyspozycje do jego wykonywania. Czy tłumacz ustny charakteryzuje się wysoką odpornością na stres? Czy jest ekstrawertykiem? Czy posiada analityczny umysł, czy jest dobrze zorganizowany? To tylko niektóre pytania i hipotezy, które można postawić w odniesieniu do cech osobowości tłumacza ustnego. W literaturze dotyczącej tłumaczenia ustnego pojawiają się sugestie o niewielkiej liczbie badań dotyczących aspektów psychologicznych wykonywania zawodu tłumacza ustnego (np. Brisau i in. 1994: 87; Bontempo i Napier 2011: 87). Wciąż niewiele wiemy na temat tego, czy pewne cechy osobowości dominują wśród tłumaczy konferencyjnych i czy są takie cechy, które mogą determinować sukces zawodowy tłumacza. W tej części rozdziału zwrócę uwagę na pewne kompetencje psychologiczne, które moim zdaniem mają największe znaczenie w zawodzie tłumacza ustnego.

Pytając (przyszłych) studentów tłumaczenia konferencyjnego o trudności związane z praktyką przekładu ustnego, z dużym prawdopodobieństwem usłyszymy, że jest to zawód niezwykle stresujący i przez to „nie dla każdego”. Trudno się z tym nie zgodzić. Tłumacz, jako mediator, jest w dużym stopniu odpowiedzialny za to, jak przebiega komunikacja pomiędzy osobami, które korzystają z jego usługi. W tłumaczeniu konseku-

tywnym kwestia stresu i radzenia sobie z napięciem wydaje się jeszcze bardziej wychodzić na pierwszy plan. Nie dość, że tłumacz potrzebny jest do tego, aby komunikacja przebiegała pomyślnie, to jeszcze musi występować na scenie i jest oceniany przez uczestników wydarzenia. Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci coraz częściej poruszano zagadnienie stresu psychologicznego doświadczanego przez tłumaczy ustnych i studentów tłumaczenia konferencyjnego w badaniach empirycznych. Jednym z pierwszych projektów dotyczących stresu w tłumaczeniu ustnym i warunków pracy tłumacza był tzw. *Workload Study* przeprowadzony przez Komisję ds. Badań Międzynarodowego Stowarzyszenia Tłumaczy Konferencyjnych (AIIC). Wyniki pracy komisji zostały opublikowane w 2002 r. i wskazują, że 40-60% tłumaczy ustnych wskazuje na doświadczenie stresu jako czynnik, który może obniżać jakość tłumaczenia. Z drugiej jednak strony 51% uczestników badania uznało, że stres może być motywujący (AIIC 2002: 35). W innych badaniach sprawdzano, czy dany czynnik może wywoływać stres w tłumaczeniu ustnym. Dla przykładu, Moser-Mercer i in. (1998) wykazali, że tłumacze doświadczają stresu, kiedy tłumaczą symultanicznie dłużej niż pół godziny bez przerwy. Z kolei badania Moser-Mercer (2005) oraz Roziner i Shlesinger (2010) pokazały, że tłumaczenie na odległość (*remote interpreting*) wywołuje stres fizjologiczny (Moser-Mercer 2005) lub jest postrzegane przez tłumaczy jako bardziej stresujące niż tłumaczenie na żywo (*live interpreting*) (Roziner i Shlesinger 2010). A zatem nie ulega wątpliwości, że stres jest nieodłączną częścią wykonywania zawodu tłumacza. Warto poruszać to zagadnienie, prowadząc zajęcia z przyszłymi tłumaczami, tj. przyzwyczajając studentów do występowania publicznego, jednocześnie wyposażając ich w pewne strategie radzenia sobie ze stresem.

Odporność na stres nie jest jedyną kompetencją psychologiczną, która może odgrywać istotną rolę w zawodzie tłumacza ustnego. W swoim modelu kompetencji przydatnych w tłumaczeniu symultanicznym Chabasse (2009) zwraca również uwagę na motywację, determinację i wytrwałość jako cechy, które mogą pomóc tłumaczowi w osiągnięciu sukcesu zawodowego. Konkurencja na rynku tłumaczy jest spora i wiele osób kończących studia tłumaczeniowe przyznaje, że nie wie, w jaki sposób skutecznie wejść na rynek i stać się tłumaczem ustnym, regularnie wykonującym zlecenia tłumaczeniowe. Silna motywacja i determinacja mogą być skuteczną drogą do otrzymania pierwszych zleceń i zbudowania sieci kontaktów z klientami, będącymi odbiorcami usług tłumaczeniowych.

Jednym z nurtujących mnie pytań dotyczących kompetencji psychologicznych tłumacza jest to, czy istnieją pewne cechy osobowości, które predysponują daną osobę do wykonywania tego zawodu. Na przykład, czy jest tak, jak mogłaby podpowiadać intuicja, że większość tłumaczy konferencyjnych to osoby ekstrawertyczne, pewne siebie i elastyczne? Ekstrawertyczne, bo przecież praca z ludźmi na stałe wpisana jest w ich zawód. Pewne siebie, ponieważ muszą wierzyć w swoje kompetencje i umiejętności, wykonując tłumaczenia symultaniczne, uznawane za jeden z najbardziej obciążających poznawczo procesów językowych. Elastyczne, ponieważ współpracują z wieloma klientami, którzy potrzebują ich usługi w bardzo konkretnym, często niemodyfikowalnym terminie. W swoim modelu Chabasse (2009) wymienia takie cechy jak: elastyczność, łatwość porozumiewania się i pewność siebie, podkreślając ich rolę w pracy tłumacza ustnego. Również Florczak zwraca uwagę na umiejętność przystosowania się tłumacza do kontekstu, pisząc, że przecież „inaczej tłumaczy się w zakładzie karnym, inaczej na seansie terapeutycznym, a jeszcze inaczej dla wysoko postawionych urzędników” (2013: 51).

W 2005 r. Schweda Nicholson przeprowadziła badanie, w którym dokonała próby zbadania cech osobowości tłumacza ustnego. W tym celu poprosiła 68 studentów tłumaczenia konferencyjnego o wypełnienie kwestionariusza MBTI (*Myers-Briggs Type Indicator*) (2005: 119). Jednym z wniosków płynących z tego badania jest to, że ekstrawertycy wcale nie dominują wśród studentów tłumaczenia konferencyjnego. W próbie badanej przez Schwedę Nicholson liczba ekstrawertyków i introwertyków była mniej więcej równa. Wyniki badania Schwedy Nicholson (2005) pokazały natomiast, że większość studentów tłumaczenia konferencyjnego przy podejmowaniu decyzji kieruje się myśleniem (*thinking*), a nie odczuwaniem (*feeling*), co mogłoby wskazywać na rolę analitycznego myślenia w tłumaczeniu ustnym (2005: 137). Należy pamiętać jednak, że tego typu badanie nie mówi nic o relacji przyczynowo-skutkowej pomiędzy pewnymi cechami osobowości a sukcesem zawodowym tłumacza. Badania te pokazują tylko, jakie cechy osobowości dominują u (przyszłych) tłumaczy ustnych. Absolutnie nie oznacza to, jaki tłumacz powinien być, aby osiągnąć sukces! Nie wiemy również, czy cechy te są pewną predyspozycją, sprawiającą, że dana osoba wybiera studia tłumaczeniowe, czy może cechy te wykształcają się dopiero w toku zajęć tłumaczeniowych.

Nie ulega wątpliwości, że tłumacz pracuje głosem, jego narzędziem pracy jest język, a oceniany jest za jakość komunikatu, jaki formułuje

w języku docelowym. Jedną z istotnych kompetencji tłumacza jest więc umiejętność występowania publicznego, co jest często podkreślane w literaturze przekładoznawczej (np. Frishberg 1990: 30; Florczak 2013: 51). Dlatego istotnym elementem kursów tłumaczenia konferencyjnego powinno być uczenie przyszłych tłumaczy, jak skutecznie komunikować się z odbiorcami, jak panować nad stresem w sytuacji występowania publicznego, jak zachować odpowiednią postawę ciała, stojąc na scenie itp. Dla przykładu, na zajęciach z tłumaczenia konsekutywnego możemy prosić studentów, aby tłumaczyli na stojąco, zwracając się do koleżanek i kolegów jako odbiorców tłumaczenia. W ten sposób oswajamy studentów z sytuacją występowania publicznego, możemy też wyłapać pewne manieryzmy czy nerwowe gesty, które pojawiają się u nich w sytuacji napięcia, gdy jest się bezpośrednio ocenianym przez odbiorców.

1.4. Kompetencje społeczno-kulturowe

Z kompetencjami psychologicznymi związane są kompetencje społeczno-kulturowe. Te pierwsze odnosiły się do pewnych cech jednostki, natomiast przez umiejętności społeczno-kulturowe będziemy rozumieć relacje jednostki z innymi osobami, grupami społecznymi i kulturami. W literaturze dotyczącej tłumaczenia ustnego podkreślano istotne znaczenie zdolności interpersonalnych tłumacza, np. empatii (Henderson 1980; Kopczyński 1994; Florczak 2013). W odniesieniu do umiejętności wykazywania empatii wobec prelegenta, Florczak sugeruje nawet, że „im jej więcej, tym bardziej osoba tłumaczona będzie zadowolona z tłumaczenia, nawet jeśli nie zna języka, na który ją tłumaczymy” (2013: 51). Empatia może pomóc tłumaczowi lepiej zrozumieć emocjonalne treści przemówienia w języku źródłowym. Pozwoli ona uniknąć sytuacji, w której treści wyjątkowo nacechowane emocjonalnie zostaną wyrażone w tłumaczeniu w sposób zupełnie pozbawiony emocji. Empatia i inteligencja interpersonalna mogą również przydać się podczas tłumaczenia spotkań biznesowych, debat czy warsztatów. Pozwolą one tłumaczowi zorientować się w relacjach panujących pomiędzy uczestnikami spotkania, co również może pomóc w zrozumieniu używanej przez nich argumentacji.

Chabasse (2009) zwraca również uwagę na umiejętność pracy w zespole jako przydatną w pracy tłumacza ustnego. Jednym ze standardów tłumaczeń symultanicznych jest to, że wykonywane są one przez parę

(a nawet troje/czworo²) tłumaczy, tłumaczących około 30-minutowe fragmenty na zmianę. Zadaniem osoby, która w danym momencie nie tłumaczy, jest pomaganie aktywnemu tłumaczowi. Tłumacze, którzy regularnie pracują ze sobą, często doskonale wiedzą, czego od siebie nawzajem oczekują i jak mogą sobie pomóc w kabinie tłumaczeniowej. Dla przykładu, druga osoba może notować nazwy własne, dane liczbowe i wszystkie inne informacje, których przetworzenie w tłumaczeniu symultanicznym mogłoby sprawić problem aktywnemu tłumaczowi. W sytuacji niepewności, często wystarczy skinienie głowy partnera, oznaczające, że kolega lub koleżanka świetnie sobie radzi i poprawnie przetłumaczył(a) myśl prelegenta. Podsumowując, obecność drugiej osoby w kabinie może być dużym wsparciem dla tłumacza, co z dużym prawdopodobieństwem przełoży się na lepszą jakość tłumaczenia. Umiejętność pracy w zespole dotyczy też lojalności wobec innych tłumaczy i polecania siebie nawzajem. Rekomendacja kolegi lub koleżanki może pomóc tłumaczom w zbudowaniu siatki kontaktów wśród odbiorców tłumaczenia lub biur tłumaczeń, pośredniczących w kontaktach z klientami.

Niezwykle istotna w pracy tłumacza jest też wrażliwość interkulturowa. Środowisko, w którym pracuje tłumacz jest wielojęzyczne i wielokulturowe. Należy zdawać sobie sprawę z różnic kulturowych; brak ich zrozumienia może prowadzić do dezorientacji i zakłóceń procesu komunikacji. Przykładem są różnice w formach grzecznościowych w języku angielskim i języku polskim. Zdarza się, że studenci, tłumaczący treść formalnych spotkań z języka angielskiego na język polski, decydują się na formę „Ty” zamiast „Pan/Pani”, sugerując się formą „you” w języku angielskim. Warto uczyć studentów na takie sytuacje, pokazując, jak łatwo popełnić faux pas, nie znając specyfiki kulturowej lub językowej danej grupy społecznej.

1.5. Kompetencje biznesowe

W związku z tym, że tłumacz jest wykonawcą zleconej usługi, za którą otrzymuje stosowne wynagrodzenie, nie bez znaczenia mogą być również jego kompetencje biznesowe. Jedną z nich jest umiejętność prowadzenia negocjacji, szczególnie w sytuacji, w której tłumacz pozostaje

---

² Liczba tłumaczy w kabinie zależy od rynku (instytucjonalny/zagraniczny/krajowy/lokalny) i kombinacji językowej tłumacza. Na rynku polskim dominuje praca w parach.

w bezpośrednim kontakcie z klientem, a kontakt ten nie odbywa się za pośrednictwem biura tłumaczeń. Pierwsza rozmowa pomiędzy klientem a tłumaczem odbywa się najczęściej przez telefon. Klient informuje tłumacza o szczegółach zlecenia, po czym prosi o wycenę usługi, lub sam proponuje stawkę za wykonanie tłumaczenia. Zdarza się, że klient nie do końca zdaje sobie sprawę ze specyfiki zawodu tłumacza. Zadaniem tłumacza jest wtedy zaproponowanie takich warunków współpracy, które będą zgodne z obowiązującymi normami zawodowymi³. Aby zobrazować to zjawisko, posłużę się dwoma przykładami.

Do tłumacza dzwoni przedstawiciel zaprzyjaźnionej firmy, która po raz pierwszy zamierzała skorzystać z usług tłumacza konferencyjnego. Z opisu wydarzenia wynika, że zlecenie będzie obejmowało cały dzień tłumaczenia symultanicznego podczas konferencji naukowej. Wysłuchawszy klienta, tłumacz proponuje warunki współpracy, zaznaczając, że potrzebny będzie drugi tłumacz, na co słyszy: „Przecież na pewno poradzi Pan sobie sam”. Wy tłumaczenie klientowi, w jakim celu potrzebna jest druga osoba, oraz że wynika to ze standardów wykonywania usług tłumaczeniowych, nie jest prostym zadaniem. W innym przypadku, tłumacz ostaje propozycję tłumaczenia konsekwentnego jednej z sesji podczas konferencji naukowej. Klient jest świadomy, że do tłumaczenia konsekwentnego nie będzie potrzebny drugi tłumacz, dlatego proponuje tę formę tłumaczenia. Nie zdaje sobie jednak sprawy z tego, że tłumaczenie konsekwentne wydłuży tłumaczoną sesję i że czas tłumaczenia będzie musiał być uwzględniony przy planowaniu programu konferencji. W obu przypadkach zadaniem tłumacza jest wytłumaczyć klientowi, jakie warunki powinny zostać spełnione, aby otrzymał on usługę wysokiej jakości.

Podsumowując, kontakt z klientem stanowi istotny element pracy tłumacza ustnego. Tłumacz bierze aktywny udział w ustalaniu warunków współpracy; jego zadaniem jest też proponować takie warunki, które będą zgodne z obowiązującymi normami zawodowymi. W przypadku, gdy klient (lub pośredniczące biuro tłumaczeń) proponuje warunki, które tych norm nie spełniają, należy zaproponować warunki, które nie będą ich w żaden sposób naruszały i nalegać na ich przyjęcie, nawet ryzykując utratę zlecenia, gdyż tylko w ten sposób tłumacze mogą (i powinni) kształtować dobre zasady

---

³ Szczegółowo na ten temat pisze Nadstoga (2015) „Tłumacz na rynku pracy”, w: Agnieszka Chmiel i Przemysław Janikowski (red.), *Dydaktyka tłumaczenia ustnego*. Katowice: Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, 365-384.

i warunki pracy. Do pewnych naruszeń często dochodzi z niewiedzy klienta, a nie z jego złej woli, dlatego prowadząc rozmowy z nim, tłumacz powinien wyjaśnić, na czym polega jego usługa i jakie warunki powinny zostać spełnione, aby była ona wykonana w sposób gwarantujący klientowi najwyższą jakość. Warto jednocześnie być otwartym na potrzeby klienta i wypracować pewien kompromis, który zadowoli obie strony.

Zakończenie

Głównym celem rozdziału było omówienie najważniejszych kompetencji tłumacza ustnego. W tym celu zaproponowałem podział na pięć grup kompetencji: językowe, poznawcze (kognitywne), psychologiczne, społeczno-kulturowe i biznesowe. Omówione kompetencje językowe obejmują nie tylko doskonałą znajomość języka ojczystego oraz co najmniej jednego języka obcego, ale również sposób, w jaki tłumacz buduje swoją wypowiedź i, w konsekwencji, jak jest postrzegany przez odbiorców tłumaczenia. Powołując się na literaturę przedmiotu, podałem również przykłady kompetencji poznawczych (np. pamięć, szybkość przetwarzania informacji) oraz psychologicznych, obejmujących cechy osobowości, odporność na stres, elastyczność, łatwość porozumiewania się itp. Omawiając kompetencje społeczno-kulturowe, zwróciłem szczególną uwagę na empatię tłumacza, świadomość kulturową oraz umiejętność pracy w grupie. Obraz umiejętności przydatnych w zawodzie tłumacza ustnego dopełniły kompetencje biznesowe, a więc zdolność do asertywnego negocjowania warunków współpracy oraz umiejętność komunikowania się z osobą zlecającą wykonanie usługi tłumaczeniowej.

Zdarza się, że tłumacz konferencyjny, który rozmawia z klientem przed rozpoczęciem tłumaczenia i pyta o kwestie związane z organizacją wydarzenia, słyszy: „Pan/Pani niech się nie dopytuje, niczego nie ustala, niech Pan/Pani po prostu tłumaczy”. Wierzę, że rozdział ten pokazuje osobom korzystającym z usług tłumacza, jak wiele kompetencji tłumaczeniowych powinien posiadać tłumacz ustny, aby być w stanie wykonać usługę o wysokiej jakości. Mam nadzieję, że tekst ten może uzmysłowić przyszłym tłumaczom, że wykonując ten zawód, będą oni nieustannie doskonalić swoje umiejętności i wiedzę. Moim celem było pokazanie, że istnieje cały szereg kompetencji tłumacza, a jego praca daleka jest od bezrefleksyjnego „niepytania i po prostu tłumaczenia”.

Bibliografia

- AiIC (International Association of Conference Interpreters). *Workload Study – full report*. [dostęp: 17.10.2016]. Dostępny w WWW: <<http://aiic.net/page/657/interpreter-workload-study-full-report/lang/1>>. 2002.
- Blumberg, M., Pringle, Ch. “The missing opportunity in organizational research: Some implications for a theory of work performance”, *Academy of Management Review* 7: s. 560-569. 1982.
- Bontempo, K., Napier, J. “Evaluating emotional stability as a predictor of interpreter competence and aptitude for interpreting”, *Interpreting* 13(1): s. 85-105. 2011.
- Brisau, A., Godijns, R., Meuleman, Ch. “Towards a psycholinguistic profile of the interpreter”, *Meta: Translators’ Journal* 39(1): s. 87-94. 1994.
- Chabasse, C. *Gibt es eine Begabung für das Simultandolmetschen?: Erstellung eines Dolmetscheignungstests mit Schwerpunkt Simultandolmetschen*. Berlin: SAXA Verlag. 2009.
- Chabasse, C., Kader, S. “Putting interpreting admissions exams to the test: The MA KD Gernersheim Project”, *Interpreting* 16(1): s. 19-33. 2014.
- Christoffels, I., de Groot, A. “Simultaneous interpreting: A cognitive perspective”. W: Judith F. Kroll i Annette de Groot (red.), *Handbook of bilingualism: Psycholinguistic approaches*. New York: Oxford University Press, s. 454-479. 2005.
- Florczak, J. *Tłumaczenia symultaniczne i konsekwentne: Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. 2013.
- Frishberg, N. *Interpreting: An introduction*. Silver Spring Md: RID Publications. 1990.
- Gile, D. *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. Philadelphia: John Benjamins. 1995.
- Gillies, A. *Note-taking for consecutive interpreting – a short course*. Manchester: St. Jerome Publishing. 2005.
- Henderson, J. “Siblings observed”, *Babel* XXVI/4: s. 217-225. 1980.
- Kopczyński, A. “Quality in conference interpreting”. W: Sylvie Lambert i Barbara Moser-Mercer (red.), *Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation*. Philadelphia: John Benjamins, s. 87-99. 1994.
- Matyssek, H. *Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher: Ein Weg zur sprachunabhängigen Notation. Teil 1 und 2*. Tübingen: Groos. 2006.
- Moser-Mercer, B. “Remote interpreting: The crucial role of presence”. W: *Bulletin VALS-ASLA* (Swiss association of applied linguistics) 81: s. 73-97. 2005.
- Moser-Mercer, B. “Skill acquisition in interpreting: A human performance perspective”, *The Interpreter and Translator Trainer* 2(1): s. 1-28. 2008.
- Moser-Mercer, B., Künzli, A., Korac, M. “Prolonged turns in interpreting: Effects on quality, physiological and psychological stress (pilot study)”, *Interpreting* 3(1): s. 47-64. 1998.
- Nadstoga, Z. „Tłumacz na rynku pracy”. W: Agnieszka Chmiel i Przemysław Janikowski (red.), *Dydaktyka tłumaczenia ustnego*. Katowice: Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, s. 365-384. 2015.

- Rozan, J.-F. *Note-taking in consecutive interpreting*. Kraków: Tertium. 2002.
- Roziner, I., Shlesinger, M. "Much ado about something remote: Stress and performance in remote interpreting", *Interpreting* 12(2): s. 214-247. 2010.
- Schweda Nicholson, N. "Personality characteristics of interpreter trainees: The Myers-Briggs Type Indicator (MBTI)", *The Interpreters' Newsletter* 13: s. 109-142. 2005.
- SCIC (Dyrekcja Generalna ds. Tłumaczeń Ustnych, Komisja Europejska). [dostęp 17.10.2016]. Dostępny w WWW: <http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/language-combination/index_en.htm>.
- Tryuk, M. *Przekład ustny konferencyjny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 2007.

Interpreter aptitude (Summary)

Being a conference interpreter is commonly referred to as stressful while simultaneous interpreting is considered to be one of the most complex language tasks (Christoffels and de Groot 2005). There is no doubt that language is an interpreter's tool and language proficiency is a prerequisite to perform this job. However, it appears that there are other factors which may have an impact on the interpreter's professional success. Apart from a proficient command of at least two languages (mother tongue and foreign language) and acquired interpreting skills interpreters may be characterised by some personal features as well as interpersonal and cognitive abilities which facilitate performing their job. Since interpreters provide services to clients, their business skills, such as negotiation and assertiveness, may also have an influence on their job. The main purpose of this chapter is to discuss the following types of interpreting skills: linguistic, cognitive, psychological, socio-cultural and business-related.

Autor

Paweł Korpala pracuje jako adiunkt w Zakładzie Studiów nad Przekładem Wydziału Anglistyki UAM. Swoją rozprawę doktorską zatytułowaną: „Językowe i psychologiczne wskaźniki stresu w tłumaczeniu symultanicznym” obronił w 2016 r. Pracuje jako tłumacz ustny i pisemny, specjalizuje się w tłumaczeniu prawniczym i ekonomiczno-handlowym. Kształ-

ci przyszłych tłumaczy w zakresie tłumaczeń ustnych (liaison, konsekwentnych) oraz pisemnych (tłumaczenie prawnicze i tekstów biznesowych). W pracy naukowej zajmuje się psychologicznymi i kognitywnymi aspektami tłumaczenia ustnego, zjawiskiem stresu w tłumaczeniu konferencyjnym oraz metodą okulografii (*eye-tracking*) w tłumaczeniu pisemnym i ustnym.